

PRIREDIO MILO PETROVIĆ

PREISPITIVANJE PROŠLOSTI I ISTORIJSKI REVIZIONIZAM

(ZLO)UPOTREBE ISTORIJE ŠPANSKOG
GRAĐANSKOG RATA I DRUGOG SVETSKOG RATA
NA PROSTORU JUGOSLAVIJE

PRIREDIO MILO PETROVIĆ

PREISPITIVANJE PROŠLOSTI I ISTORIJSKI REVIZIONIZAM

**(ZLO)UPOTREBE ISTORIJE ŠPANSKOG
GRAĐANSKOG RATA I DRUGOG SVETSKOG RATA
NA PROSTORU JUGOSLAVIJE**

BEOGRAD, 2014.

IMPRESSUM

ZBORNİK

PREISPITIVANJE PROŠLOSTI I ISTORIJSKI REVIZIONIZAM

(Zlo)upotrebe istorije Španskog građanskog rata i Drugog svetskog rata na prostoru Jugoslavije

IZDAVAČ

Udruženje Španski borci 1936-1939 u saradnji sa Fakultetom političkih nauka Univerziteta u Beogradu

UREDNIK

Milo Petrović

REDAKCIONI ODBOR

Dolores Cabra Loredó, Josep Fernández Trabal, Pelai Pagès i Blanch, Husnija Kamberović,
Olga Manojlović Pintar, Lino Veljak, Ilija Vujačić, Milo Petrović

ILUSTRACIJE

Dorđe Andrejević Kun

AUTORKE I AUTORI TEKSTOVA

Francisco Martínez López „El Quico“, Latinka Perović, Pelai Pagès, Francisco Moreno Gómez, Lino Veljak,
Todor Kuljić, Juan Carlos Monedero, Lev Centrih, Juan Manuel Rodríguez, Olivera Milosavljević,
Srđan Milošević, Milan Radanović, Husnija Kamberović, Antonia Macías, Milivoj Bešlin, Nikola Vukobratović,
Avgust Lešnik, Dolores Cabra, Ángel del Río Sánchez, Josep Fernandez Trabal, Olga Manojlović Pintar

AUTORKE FILMA

Odette Martínez Maler, Herta Alvarez, Mercedes Yusta Rodrigo

LEKTURA I KOREKTURA

Slavica Miletić

DIZAJN

Ana Humljan

PRIPREMA ZA ŠTAMPU

Dejan Dimitrijević

ŠTAMPA

Standard 2, Beograd

TIRAŽ

500

**ROSA
LUXEMBURG
STIFTUNG
SOUTHEAST
EUROPE**

Tekstovi u ovom zborniku su nastali kao rezultat konferencije „Preispitivanje prošlosti i istorijski revizionizam“ održane 12. i 13. oktobra 2012. u organizaciji udruženja Španski borci 1936-1939, Fakulteta političkih nauka Univerziteta u Beogradu i Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe. Objavljivanje zbornika podržala je Rosa Luxemburg Stiftung Southeast Europe donacijom Nemačkog federalnog ministarstva za ekonomsku saradnju i razvoj. Stavovi autorki i autora tekstova ne moraju biti nužno i stavovi Rosa Luxemburg Stiftung.

Ova publikacija je besplatna.

Svi tekstovi su objavljeni pod licencom Autorstvo-Nekomercijalno 3.0. Srbija (CC BY-NC 3.0 RS)

SADRŽAJ

3 Umesto predgovora

Milo Petrović: *Vreme revizionizma*

15 Reč učesnika i svedoka

Fransisko Martines Lopes „El Kiko“: *Oružana borba protiv frankističke diktature: pluralna kultura ili kultura jedne partije*

25 Prvo poglavlje

NAUČNE I/LI POLITIČKE ISTINE I DEBATE

27 Latinka Perović: *Revizionizam i nacionalizam*

33 Pelai Pajes: *Španski građanski rat i istorijski revizionizam: idealisti protiv istoričara. Društvena revolucija i/ili antifašizam*

50 Fransisko Moreno Gomes: *Istorija, sećanje i prava žrtava*

60 Lino Veljak: *Dvije strategije historijskog revizionizma*

69 Drugo poglavlje

MUKE S TRANZICIJOM

71 Todor Kuljić: *Klasno društvo bez klasne borbe: Bezalternativnost kapitalizma kao kontekst istorijskog revizionizma*

82 Huan Karlos Monedero: *Ograničenja španskog demokratskog modela*

98 Lev Centrih: *Revizionizam u istoriografskim spisima i javnim polemikama o slovenačkoj prošlosti: o čemu je, zapravo, reč?*

110 Huan Manuel Rodrigues: *Antifašistički pokret protiv istorijskog revizionizma*

121 Treće poglavlje

SVI „NAŠI“ REVIZIONIZMI

123 Olivera Milosavljević: *Fašizam i istorijski revizionizam*

129 Srđan Milošević: *Relativizacija i revizija: još jednom o značenju pojma antifašizam i njegovoj savremenoj (zlo)upotrebi u Srbiji*

143 Milan Radanović: *Otkopavanje istine ili normalizovanje kolaboracionizma? O formiranju i delovanju dve revizionističke komisije pod okriljem Vlade Republike Srbije, 2009-2012.*

175 Husnija Kamberović: *Bosna i Hercegovina u Drugom svjetskom ratu – preispitivanja prošlosti ili historijski revizionizam?*

182 Antonija Masijas: *Međunarodno pravo naspram nekažnjivosti i negacionizma*

197 Četvrto poglavlje

ANTIFAŠIZAM I ŠPANSKI GRAĐANSKI RAT: JUGOSLOVENSKI SLUČAJ

199 Milivoj Bešlin: *Kraljevina Jugoslavija u borbi protiv antifašizma 1936–1939.*

223 Nikola Vukobratović: *KPJ i Kominternu o Narodnoj fronti i Španjolskom građanskom ratu. Pričati o antifašizmu*

231 Avgust Lešnik: *Uloga KPJ u regrutovanju jugoslovenskih interbrigadista za republikansku Španiju*

251 Peto poglavlje

ČIJE JE SEĆANJE?

253 Dolores Kabra: *Udruženja za istorijsko pamćenje*

278 Anhel del Rio Sančes: *Istorijsko pamćenje i tragovi frankističke represije*

295 Đuzep Fernandes Trabal: *Mir u arhivima? Rat i izgnanstvo u dokumentima*

305 Olga Manojlović Pintar: *Još jednom o Milanu Nediću, emigraciji i reviziji istorije*

313 **RESUMENES / BIOGRAFIJE**

327 **IMENSKI REGISTAR**

SRĐAN MILOŠEVIĆ

RELATIVIZACIJA I REVIZIJA: JOŠ JEDNOM O ZNAČENJU POJMA ANTIFAŠIZAM I NJEGOVOJ SAVREMENOJ (ZLO)UPOTREBI U SRBIJI

Uvod

O antifašizmu se pisalo mnogo manje nego o ideologiji na koju je on bio reakcija. Istoriografija o antifašizmu, naročito ona koja bi pripadala istoriji ideja, koja bi sa stanovišta intelektualne, socijalne ili kulturne istorije tematizovala problem antifašizma veoma je siromašna.¹ Slična je situacija sa sociološkim, politikološkim ili filozofskim radovima, čiji nedostatak ne može biti nadoknađen aktivističkim štivom. Zbog toga, kao i zbog mogućih različitih tumačenja pojma antifašizam, neophodno je na početku predočiti nekoliko teza koje predstavljaju autorovo osnovno polazište.

Antifašizam kao istorijsko nasleđe pripada pre svega levisi, i to prvenstveno radikalnoj levisi. Čitav korpus vrednosti koji je antifašizam simbolizovao i koji još uvek simbolizuje uobličavao se u oštrom otporu levice prema fašističkoj ideologiji. Taj otpor kalio se, najpre, u uličnim obračunima s fašističkim grupama, i sam se grupišući radi organizovanog fizičkog suprotstavljanja radikalnom poništavanju ideje čovečnosti, kakvo je predstavljao fašizam. Čak i prema razumevanju samih pristalica fašističke ideologije, njihov najveći neprijatelj bila je leвица. U tom smislu je veoma upečatljivo obrazloženje transformacije neofašističkog pokreta *Movimento Sociale Italiano* u desničarsku partiju: kolaps socijalizma je značio kraj ere borbe između fašizma i antifašizma, tvrdio je lider pokreta Đanfranko Fini.² To ne znači

---

1 Nigel Copsey, „Communists and the Inter-War Anti-Fascist Struggle in the United States and Britain“, *Labour History Review*, Vol. 76, No. 3, str. 185.

2 Navedeno prema: Roger Griffin, „Interregnum or Endgame? The radical right in the post-fascist era“, *Journal of Political Ideologies*, 2000, Vol. 5, No 2, str. 163.

da nije bilo protivnika fašizma liberalne i konzervativne orijentacije: tvrditi tako nešto bilo bi netačno. Međutim, antifašizam je nastao kao radikalni oblik borbe protiv fašizma koji počiva na pretpostavci da je fašizam neprihvatljiv zbog toga što su njegove ideološke postavke i političke prakse neprihvatljive sa humanističkog i etičkog stanovišta. To je bila pozicija levice. Liberalna, a naročito konzervativna kritika fašizma isprva nisu (osim u pojedinačnim slučajevima) insistirale na ovoj dimenziji, već su kritikovale ovu pojavu sa stanovišta njenog odnosa prema individualizmu, slobodnom tržištu i institucijama liberalne demokratije. Humanistički aspekt uključen je u liberalnu i konzervativnu kritiku fašizma tek u toku rata, kada su masovna zlodela fašizma postala očigledna. Iako je postojala razlika između antifašizma levice i liberalno-konzervativne kritike fašizma, ratno savezništvo približilo je ove dve paradigme i to tako što se liberalno-konzervativna kritika fašizma radikalizovala. Zbog toga se opravdano, iako ponovo najviše na leviци, koristio pojam antifašistička koalicija, dok je u liberalno-konzervativnim krugovima češće korišćen naziv antihitlerovska koalicija.

Istoriografija koja je ostala u tradicijama levice stoji manje ili više otvoreno na stanovištu da se o fašizmu najtačnije piše onda kada se zauzme jasna antifašistička pozicija. Fašizam je u tolikoj meri u suprotnosti s temeljnim vrednostima čovečanstva da vrednosna neutralnost prema fašizmu nije moguća bez vrednosne neutralnosti prema temeljnim pojmovima ljudske civilizacije, a to onda nije naučni već nihilistički pristup. Drugim rečima, upravo sve ono što na osnovu socioloških, politikoloških, psiholoških, istoriografskih i svih drugih *naučnih* studija o fašizmu *znamo* obavezuje na antifašistički stav. Jedan od uspešnijih projekata koji je sa tog jasnog i nedvosmislenog antifašističkog polazišta pristupio bavljenju fašizmom, reafirmišući i same studije antifašizma, rezultirao je knjigom Dejva Rentona *This Rough Game: Fascism and Anti-fascism*, objavljenom pre više od jedne decenije.³

Rentonova knjiga bila je, međutim, izložena donekle opravdanoj kritici da usled rigidnosti kriterijuma za utvrđivanje toga šta jeste antifašizam (u konkretnom slučaju u Velikoj Britaniji), svodi taj pojam na aktivističko krilo Komunističke partije. Naime, Renton je kao kriterijum za antifašistički karakter nečijeg političkog delovanja odredio isključivo aktivizam u borbi protiv fašizma.⁴ Kao svojevrsni odgovor na Rentonovo razumevanje ovog pojma, u novijim studijama o antifašizmu naglašava se da je antifašizam u međuratnom periodu imao više manifestacija. Reč je, naime, o *aktivnom* i *pasivnom* antifašizmu, tj. o antifašizmu kao *akciji* (*the hostile action*) i antifašizmu kao *stanju* (*the hostile attitude*). Takav stav zauzimaju autori

---

3 Dave Renton, *This Rough Game: fascism and anti-fascism*, Sutton Publishing, 2001.

4 *Isto*, str. xiii-xiv i 149-151.

knjige *Varieties of Antifascism*, koji otvoreno polemišu sa Rentonovim tezama.⁵ Međutim, u kontekstu međuratne stvarnosti, antifašizam je, kako to u srpskoj istoriografiji dokazuje i Olivera Milosavljević,⁶ ipak morao imati, u konačnom ishodu, aktivističku i borbenu komponentu, tj. načelni negativan stav prema fašizmu morao je biti nešto više od teorijskog neslaganja sa osnovama političkog sistema uspostavljenog u Italiji i Nemačkoj i svih ideoloških derivata i političkih saradnika.

Autor ovog priloga pridružuje se stanovištu da je antifašistički stav, da bi to zaista bio, morao podrazumevati makar jasno političko uverenje o suštinskoj nelegitimnosti fašističkih ideoloških sadržaja kao takvih, morao je, zatim, podrazumevati makar intelektualno nemirenje sa političkim praksama fašističkih država, kao i svest o tome da se protiv takvog, u univerzalnom smislu nelegitimnog poretka mora boriti svim raspoloživim sredstvima. Antifašistički stav morao je da bude, ukoliko je reč o pojedincima koji su javno delovali, takođe javan. Trajne koegzistencije sa fašizmom nije moglo biti bez zatvaranja očiju pred zločinom. Trenutna politička legitimacija fašizma (njegova eventualna masovna prihvaćenost u nekom konkretnom društvu) nije mogla biti kriterijum za normalizaciju ideologije čiji je *modus operandi* mogao biti i bio isključivo zločin. Ta aktivistička komponenta od presudne je važnosti za ocenu antifašističke prirode nečijeg političkog delovanja, naročito kada su u pitanju pojedinci koji su zaista javno i delovali. Ne treba posebno ni naglašavati da se posle izbivanja rata pitanje aktivizma više nije moglo ni postavljati.

Kao posleratna ideološka paradigma antifašizam je posebno negovan u socijalističkim zemljama, gde je postao, u manjoj ili većoj meri, jedan od konstitutivnih elemenata novouspostavljenih socijalističkih režima. U nekim državama, na primer u Demokratskoj Republici Nemačkoj ili socijalističkoj Jugoslaviji, antifašizam je bio među najznačajnijim ideološkim sadržajima. Sa druge strane, u zemljama liberalne demokratije, predratna kritika fašizma i ratno iskustvo borbe protiv fašističke koalicije takođe su bili važna mesto sećanja, a i humanistička dimenzija, naročito posle iskustva sa holokaustom, ostala je primetna, čime su se dve paradigme (leva i liberalno-konzervativna) međusobno približile, opravdavajući, uprkos svim međusobnim razlikama, zajednički naziv *antifašizam*.

Međutim, u savremenom govoru, i akademskom i javnom, pojam fašizam je proširio značenje i sada obuhvata veoma različite pokrete i ideološke paradigme koji ne moraju nužno da budu detaljno elaborirani fašistički sistemi niti pak deklarirani nastavljači fašističke tradicije, ali sadrže komponentu političke diskriminacije „drugog“

5 Nigel Copsy, Andrzej Olechnowicz, *Varieties of Anti-Fascism: Britain in the Inter-War Period*, Palgrave Macmillan, London, 2010, str. 31.

6 Olivera Milosavljević, *Savremenici fašizma*, 1, Helsinški odbor za ljudska prava, Beograd, 2010, str. 14.

u cilju napretka nacije (ili rase) koji se shvata kao njena „obnova“. Reč je o Grifinovoj „minimalnoj“ definiciji fašizma. Griffin vidi taj fašistički minimum u *ideji ponovnog rađanja nacije i naziva tu koncepciju palengenetički ultranacionalizam*.⁷ U istom smislu, i pojam antifašizam potrebno je shvatiti šire, kao svaki oblik *otpora* tim navodnim „obnoviteljskim“ vrednostima i na njima zasnovanim političkim praksama, ali delatnog otpora, vidljivog u vreme kada fašizam predstavlja pretnju. Oba pojma (fašizam i antifašizam) postala su, dakle, deo političkog govora društva osetljivog na svaki oblik neravnopravnosti i diskriminacije koja se vrši u ime navodne dobrobiti nacije (ili rase). Takođe, potrebno je uočiti da se s pravom govori i o *fašističkoj prirodi* pojedinih postupaka i stavova ličnosti i organizacija koje nisu u svojoj ukupnoj delatnosti fašističke niti su nastavljači fašističkih pokreta, ali se u pojedinim aspektima delovanja njima približavaju. To „širenje“ semantičkog polja pojma fašizam razumljivo je dovelo i do širenja obima pojma antifašizam.

Drugi aspekt (pored aktivizma) na koji treba ukazati jeste da je antifašizam univerzalan. Antifašistička borba pripadnika brojnih napadnutih i pokorenih naroda za odbranu i oslobođenje od domaćih fašista i od stranih fašističkih osvajača jedinstvena je u dotadašnjoj istoriji, a njen preludij je svakako bio španski građanski rat u kojem su učestvovala *internacionalne brigade*, u kojima je bilo i Jugoslovena. To je bila manifestacija međunarodne solidarnosti u borbi protiv fašizma, i ona se ne može redukovati na uske nacionalne i državne okvire koji su i tada i kasnije, kada je svetski rat počeo, bili političko-geografska datost, ali ne i prepreka za tu manifestaciju solidarnosti.

I u tome je antifašizam zaista istinska suprotnost fašizmu i njegovoj apotezi superiornosti rase i nacije: antifašistička solidarnost, koja se prvi put manifestovala u Španskom građanskom ratu, bila je otelotvorenje univerzalnih humanističkih principa, za razliku od fašističke koalicije koja je pred očima imala globalizaciju sistema institucionalizovane diskriminacije i rasne i nacionalne hijerarhizacije, što se jedino moglo ostvariti uspostavljanjem fašističkih režima u državama čije je postojanje, bar privremeno, bilo smatrano za potrebno i dozvoljeno. Otuda su savezi među nacionalnim fašističkim pokretima u osnovi mehanički, jer superiorna rasa, ipak, može biti samo jedna. U istom smislu, razni „nacionalni“ antifašizmi imaju smisla samo kao organski deo jednog univerzalnog pokreta, a ne kao kompetitivni argument u raspravama nacionalista o tome koji su narodi navodno fašistički, a

---

7 Roger Griffin u knjizi *Nature of Fascism* (St. Martin's Press, New York, 1991, str. xi) daje „minimalnu definiciju“ fašizma: „a revolutionary form of nationalism, one that sets out to be a political, social and ethical revolution, welding the 'people' into a dynamic national community under new elites infused with heroic values. The core myth that inspires this project is that only a populist, trans-class movement of purifying, cathartic *national rebirth* (palingenesis) can stem the tide of decadence“.

koji antifašistički, raspravama o postojanju ili nepostojanju antifašističkih tradicija kod jednog ili drugog naroda, koje su tako česte na prostoru bivše Jugoslavije, gde se čitavi narodi optužuju da su fašistički, uz istovremenu percepciju „sopstvenog“ naroda kao antifašističkog.

Antifašizam ima, najšire govoreći, dva života, pri čemu se kao granica prema kojoj se određuje kraj jednog i početak drugog života uzima završetak Drugog svetskog rata. Taj pojam se, dakle, odnosi na period međuratne i ratne epohe, ali i na posleratne ideološke sadržaje, sve do savremenih upotreba. U tom vremenskom rasponu pojam je menjao značenje, što je bilo uslovljeno kontekstom: od dvadesetih godina do kraja Drugog svetskog rata pojam je prešao razvojni put od oznake za pacifističke pokrete, preko borbenog stava, do borbene akcije u toku rata. Potom, posle rata, ponovo postaje u biti pacifistička ideja i moralni stav koji se suprotstavlja oživljavanju fašističke ideologije i raznim oblicima diskriminacije u društvu, ali je do pada Berlinskog zida ovaj drugi život antifašizma bio raspolučen. Antifašizam, posebno u zemljama sovjetskog bloka, postaje i posebno važno mesto sećanja i legitimišuća tradicija.⁸ Posle pada Berlinskog zida dešavaju se promene u svakoj državi ponosob, ali antifašistički narativ, kada i gde prevladava, sreće se u „evropskoj varijanti“, koja nesumnjivo pati od nanosa antikomunizma do te mere da se pojam povremeno izjednačava sa pojmom antikomunizam.⁹

Kada je reč o evropskom kontekstu, uprkos pozivanju na antifašističke tradicije, ideološki antikomunizam, koji je stavio znak jednakosti između dva „totalitarna sistema“, suštinski je najzaslužniji za faktičko umanjeње svesti o značaju antifašizma. Na ovom primeru najbolje se pokazalo koliko je istorijski kontekst neophodan za analizu i razgovor o fašizmu i antifašizmu. Naime, od dvadesetih godina 20. veka postojao je, kako je govorio Andrej Mitrović, evropski trougao: svet liberalnih demokratija, svet fašizma i svet komunizma.¹⁰ Svako uprošćavanje ove stvarnosti je neistorično. Kada je Hitler napao SSSR formirala se druga podela – podela na svet fašizma i svet antifašizma. Kada se ima u vidu ova istorijska stvarnost, gotovo groteskno izgleda naknadno rezolucijsko izjednačavanje fašizma i komunizma, što je

8 U tom smislu posebno je interesantan slučaj Demokratske Republike Nemačke, u kojoj je upotreba antifašističkog narativa bila najrazvijenija. Vid: Kurt Finker, *Zwischen Integration und Legitimation. Der antifaschistische Widerstandskampf im Geschichtsbild und Geschichtsschreibung der DDR*, Leipzig, 1999; Sigrid Meuschel, „Legitimationsstrategien in der DDR und in der Bundesrepublik“, u: Christoph Kleßmann et al. (ur.), *Deutsche Vergangenheiten – Eine gemeinsame Herausforderung. Der schwierige Umgang mit der doppelten Nachkriegsgeschichte*, Berlin, 1999, str. 115-127; Bernd Faulenbach, „Die DDR als antifaschistischer Staat“, u: Rainer Eckert and Bernd Faulenbach (ur.), *Halbherziger Revisionismus. Zum postkommunistischen Geschichtsbild*, Munich, 1996, str. 47-68.

9 Rajani Palme Dutt prema: Nigel Copley, Andrzej Olechnowicz, *Varieties of Anti-Fascism: Britain in the Inter-War Period*, London 2010, xx.

10 Andrej Mitrović, *Vreme netrpeljivih*, Cid, Beograd, 1998, str. 308-309.

jedan od najšire rasprostranjenih izvora revizionizma kada je reč o nekim liberalno ili konzervativno orijentisanim tumačenjima. Problem sa ovom paradigmom je u tome što redukuje vrednosni kontekst i to na način koji nije u skladu sa istorijskim iskustvom. Kada je pak reč o ekstremnijim konzervativcima i desno orijentisanim krugovima, za njih je fašizam čak manje zlo od komunizma, dok oni najekstremniji desničari fašizam, u suštini, i ne vide kao zlo: ta kvalifikacija rezervisana je samo za komunizam.

U njegovom „drugom“ životu, onom posleratnom, vrednosti izvornog antifašizma su proširivane: sve veća je postajala tolerancija prema raznim oblicima različitosti; nacionalne, verske, rodne, seksualne, ideološke, političke i druge različitosti su marginalizovane i prestale su da budu faktori koji utiču na društveni položaj pojedinca ili grupe, koji određuju nivo građanskih i ljudskih prava ili pak diktiraju moralno ili ma koje drugo vrednovanje čoveka kao ličnosti i građanina. Antifašizam je danas, dakle, u tradiciji onoga što je istorijski bio – ideja i moralni stav koji podrazumeva konstantno širenje baze slobode i tolerancije. Drugim rečima, kao što u međuratnom periodu i tokom Drugog svetskog rata nije bilo dovoljno samo mrzeti Hitlera i Musolinija da bi neko mogao da se nazove antifašistom, tako ni danas tu tradiciju ne mogu da baštine oni koji ne učestvuju u promociji onih vrednosti koje su nastale na temeljima izvornog antifašizma, a još manje oni koji se tim vrednostima protive. Razume se, aktivno učešće u promociji antifašističkih vrednosti nije samo javno: ono se odigrava i u porodici, u krugu prijatelja, dakle i u sferi privatnog, ali ne može biti razvodnjeno do nivoa nekakve „posredne participacije“ tj. načelnog slaganja sa tim vrednostima, bez ikakvog stvarnog učešća u njihovoj afirmaciji. Ukratko, antifašističko opredeljenje podrazumeva osvešćen moralni i politički stav i delovanje u skladu sa njim.

Istorijski kontekst i savremena tumačenja

Iako je u međuratnom periodu postavljen idejni mizanscen za ono što će se u toku rata dešavati, tačka kristalizacije antifašizma bio je Drugi svetski rat. Drugi svetski rat u Jugoslaviji predstavljao je sukob većeg broja ideoloških i političkih orijentacija i još više vojnih grupacija, čije su linije podele bile različite: okupatorske i kvislinške, sa jedne strane i oslobodilačke, sa druge; revolucionarne (komunističke) i kontrarevolucionarne; nacionalističke i antinacionalističke (internacionalne); fašističke i antifašističke. Kada je reč o srpskom nacionalnom korpusu i vojnim organizacijama u kojima su se pripadnici srpskog naroda grupisali, situacija je podjednako komplikovana kao što je bila i na jugoslovenskom nivou, s tom razlikom što se jedino u slučaju kraljevske Jugoslovenske vojske u otadžbini (četnika), gotovo ekskluzivno srpske vojne organizacije, vodi debata o prirodi njenog učešća u ratu,

odnosno o tome da li su četnici bili antifašistička snaga ili ne. Naime, nijedna druga vojna grupacija ponikla na prostoru nekadašnje Jugoslavije nije predmet takvih debata budući da je neupitno koje su snage bile antifašističke, a koje kolaboracionističke i fašističke. To pitanje otvoreno je, dakle, jedino u vezi sa četnicima.

Antifašistički karakter nesporan je u slučaju Narodnooslobodilačke vojske Jugoslavije, koju je organizovala Komunistička partija izvodeći u toku rata, pored oslobođenja zemlje, i političku i socijalnu revoluciju. Kao rojalistički i legitimistički pokret, četnici su predstavljali glavnog unutrašnjeg rivala partizanima i to rivala koji je u borbi protiv partizana saradivao sa okupatorima. Pošto su partizani izvojevali pobjedu i nad spoljnim i nad unutrašnjim neprijateljima, na temelju te pobjede KPJ je po završetku rata preuzela vlast u Jugoslaviji.

Uz ovaj ukratko skicirani kontekst treba reći da su, prema mišljenju autora ovog priloga, daleko uverljivija ona istoriografska istraživanja koja ne posmatraju četnički pokret u kontekstu antifašističke koalicije, budući da su i saradnja četničkog pokreta sa okupatorima i brojni zločini motivisani nacionalnim razlozima i anti-komunizmom takvi i tog obima da onemogućavaju da se četnički pokret smatra antifašističkim, iako je inicijalno formiran kako bi se njegovi pripadnici borili protiv okupatora. Međutim, u Srbiji je snažno uverenje da četnički rojalistički pokret jeste bio antifašistički i na ovom pitanju je zapravo izvršeno svojevršno svrstavanje u nekoliko grupa, koje variraju ovu temu na različite načine. Gde se nalaze koreni uverenja da je četnički pokret, koji nije aktivno ratovao protiv okupatora (osim u početnim fazama svoje aktivnosti, do jeseni 1941. godine) i koji je sa okupatorom saradivao protiv partizana, zapravo antifašistički?

Odavno je uočeno da je antifašizam među najznačajnijim žrtvama *en bloc* odbacivanja ideološkog sistema uspostavljanog posle završetka Drugog svetskog rata u Jugoslaviji. To se ne odnosi samo na otvoreno odbacivanje antifašizma, već postoji i nekoliko „prelaznih“ formi koje obuhvataju i sve one narative koji, bez obzira na deklarativan pozitivan stav prema antifašizmu, uključujući tu i sopstveni deklarativni antifašizam, zapravo konstituišu vrednosni diskurs suštinski suprotan antifašizmu. O čemu se zapravo radi?

Da bi se odgovorilo na ovo pitanje potrebno je najpre ukratko se pozabaviti karakterom antifašističkog pokreta koji je u Jugoslaviji izneo borbu protiv okupatora u Drugom svetskom ratu. Kao i u nekim drugim državama, uz razlike uslovljene kontekstom, i u slučaju Jugoslavije osnova legitimiteta posleratnog režima bila je borba protiv fašističkih okupatora i to borba koja nije bila primarno ideološki nadahnutu tradicionalnim antigermanizmom, svojstvenom srpskom, ali i nekim drugim južnoslovenskim nacionalizmima (iako je bilo i tih resantimana) već idejama ravnopravnosti ljudi i naroda bez obzira na sve razlike koje su usloville postojeću etničku

različitost ili pak proisticale iz etničkih različitosti. Koliki je značaj partizanski pokret pridavao antifašizmu u vreme kada je Jugoslavija u ratu izgrađivana, a i kasnije, pokazuje i činjenica da se pojam antifašizam javlja u nazivima centralnih provizornih ratnih organa vlasti, kao i u nazivima pojedinih masovnih organizacija (Antifašističko veće narodnog oslobođenja Jugoslavije, Antifašistički front žena, i dr.).

U jugoslovenskom okviru, internacionalna komponenta antifašizma bila je više nego bilo šta drugo značajna upravo zbog složene etničke strukture jugoslovenske države. *Bratstvo i jedinstvo naroda Jugoslavije*¹¹ bilo je osnovna ideja vodilja jugoslovenskog antifašizma. Ova ideja nacionalne ravnopravnosti bila je shvaćena kao temelj opstanka jugoslovenske države. Taj sadržaj Komunistička partija Jugoslavije kao organizator partizanske borbe izvodila je neposredno iz komunističkog internacionalizma i iskustva međuratne Jugoslavije sa međunacionalnim nesuglasticama. Dakle, ideja nacionalne ravnopravnosti i uopšte ravnopravnosti ljudi temeljna je vrednost antifašizma baš kao što je diskriminacija osnova fašizma. O značaju koji je pridavan toj ideji svedoči i to što je veoma radikalnim pravnim propisima, kakvi su definisani u *Zakonu o zabrani izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje i razdora*, predviđeno veoma strogo kažnjavanje za delovanje koje izaziva nacionalnu, rasnu i versku netrpeljivost, a „u slučaju pozivanja na vršenje ubistva“ i smrtna kazna.¹²

U savremenoj reviziji upravo ta komponenta morala je biti osporena i to je crvena nit relativizacije antifašizma u savremenoj Srbiji i osnovni oblik njegove zloupotrebe koji se manifestuje kroz *nacionalizaciju antifašizma*. Dakle, pored napadanja i osporavanja smisla i značaja antifašističke borbe, kao još jedna manifestacija anti-antifašizma javlja se i njegova nacionalizacija. Reč je, dakle, o zloupotrebi pojma antifašizam, koja je u Srbiji počela u predvečerje raspada Jugoslavije, upravo kada je odbačena decenijska ideologema *bratstva i jedinstva jugoslovenskih naroda i narodnosti*. Formalni naslednici, a zapravo prvi uspešni rušitelji starog režima i vrednosti na kojima je on počivao učinili su prvu značajnu reviziju i relativizaciju pojma antifašizam. Tada je sužena osnova jugoslovenskog partizanskog antifašizma isticanjem isključivo uloge srpskog faktora i predstavljanjem *bratstva i jedinstva* kao zablude, kao i sistematskim odricanjem antifašističkih tradicija drugim jugoslovenskim narodima, sa kojima se kasnije ušlo i u rat tokom kojeg se Jugoslavija raspala.

---

11 Primera radi, ideja bratstva i jedinstva jugoslovenskih naroda bila je temeljna ideja jugoslovenskog antifašizma. O tome vidi Drago Roksandić, „Bratstvo i jedinstvo“ u političkom govoru jugoslovenskih komunista 1919-1945“, *Tito – viđenja i tumačenja*, ur. Olga Manojlović Pintar, Institut za noviju istoriju Srbije, Beograd, 2011, str. 28-43. Iako je u praksi bilo i drugih odstupanja od načela o nacionalnoj ravnopravnosti, ipak treba pomenuti prvenstveno Nemce, kojima je pripisivana kolektivna krivica. Međutim, ta „kolektivna krivica“ nije bila esencijalizovana, nije sadržala rasističke postulate niti je podrazumevala fizičku likvidaciju svih Nemaca samo zbog toga što su Nemci.

12 „Zakon o zabrani izazivanja nacionalne, rasne i verske mržnje i razdora“, *Službeni list DFJ*, 2/46.

Međutim, ništa manje moćna, i dugoročno još uticajnije *nacionalizacija antifašizma* dogodila se istovremeno sa ovom oficijelnom, isticanjem isključivo – navodno autentičnog – srpskog antifašističkog ali i antikomunističkog pokreta, to jest četnika Draže Mihailovića. Antikomunistička komponenta u ovom nacionalizovanom antifašizmu bila je, u vreme te prve faktičke i masovne rehabilitacije četništva u Srbiji, nesumnjivo jača nego antifašistička, koje jedva da je i bilo, i to više u formi antigermanskog raspoloženja nego u formi stvarnog antifašizma. Antikomunizam je zapravo bio „ideološki kišobran“ za ovu „promenu epohalne svesti“, u čijem sadržaju je Draža Mihailović u mnogo većoj meri bio važan kao srpski nacionalista i antikomunista nego kao navodni antifašista. Tako je, uz retke i uglavnom deklarativne izuzetke, ostalo do danas, s tom razlikom što je danas, odnosno posle promene režima u oktobru 2000. godine, navodni četnički antifašizam, suprotno stvarnoj istoriji Drugog svetskog rata, izvojevao status pravog antifašizma, status koji je tokom devedesetih u zvaničnom narativu i dalje bio rezervisan za partizane.

Naime, posle 2000. godine ona slika Drugog svetskog rata koja je bila deo ideološkog paketa opozicionih snaga u Srbiji postala je vladajuća paradigma. Iako partizanski antifašizam nije u potpunosti osporen, on je upadljivo skrajnut, a u prvi plan su kao antifašistički borci istaknuti četnici, mada i danas najveći broj pristalica četničke verzije prošlosti u njima vidi pre borce protiv partizana i komunistu nego nekakve antifašiste. Istovremeno, nikad osporeni antifašizam partizana uglavnom je potisnut u korist narativa o partizanskim zločinima.

Tipologija osporavanja antifašizma u Srbiji

Antikomunističkim resantimanima uslovljeni revizionizam koji je nastao tokom devedesetih godina 20. veka, a razbuktao se posle 2000. godine najzaslužniji je za potpunu relativizaciju i obesmišljavanje na antifašizmu zasnovanog vrednosnog sistema koji je izgrađivan u socijalističkoj Jugoslaviji.

Postoji više načina za relativizaciju i obesmišljavanje antifašizma. Jedan od načina mogao bi se nazvati *nihilistički*: kao posledica gubitka jasnih pojmova o fašizmu i antifašizmu, koji se proglašavaju za anahrone sadržaje, suštinski se dezavuišu vrednosti antifašizma, toliko neophodne savremenom srpskom društvu.

Drugu grupu čine oni narativi koji antifašizam otvoreno odbacuju i u kojima se neguje pravi anti-antifašizam.¹³ Među njima se izdvajaju, s jedne strane ekstremne grupe – *fašističke*, a sa druge strane *pragmatičari*. Dok *fašistička* orijentacija

¹³ Todor Kuljić, *Prevladavanje prošlosti*, Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, Beograd, 2003; Isti, „Anti-antifašizam“, *Godišnjak za društvenu istoriju* 1–3 (2005), str. 171-184; O. Milosavljević, Predgovor u: *Savremenici fašizma*, 1, Beograd 2010.

podrazumeva odbacivanje antifašizma zbog pristajanja uz fašističke ideje, dotle *pragmatička* orijentacija ima nešto drugačiju koncepciju: ona je takođe na ideološkoj desnici, ali iz navodno pragmatičnih razloga osporava smislenost antifašizma i suprotstavljanja Osovini u Drugom svetskom ratu, uz tvrdnju da bi bez toga bilo manje žrtava.

Treću grupu čine *kvazi-antifašisti*, tj. oni koji sebe vide kao nastavljache i poštovaoce antifašističke borbe, ali to suštinski nisu. Ova grupa je najkomplikovanija. Unutar nje se mogu uočiti bar dve tendencije. Jedna od tendencija je ekskluzivno *pročetnička*. Ona proglašava za antifašizam nešto što antifašizam nije, pri čemu se u vidu ima četnički pokret Dragoljuba Mihailovića, a zanemaruje ili čak otvoreno negira ono što antifašizam jeste, odnosno partizansku narodnooslobodilačku borbu. Međutim, kvazi-antifašističkom narativu pripada i najoriginalniji način revizije i relativizacije, pa time i obesmišljavanja antifašizma, a to je *pomiriteljska* paradigma. Pomiriteljska paradigma, koja se temelji na ideji nacionalnog pomirenja svih Srba, proglašava i četnički i partizanski pokret za antifašističke. U njenim okvirima jedna tendencija ne poriče jugoslovenski karakter oba pokreta, dok druga, najekstremnija, u nacionalnom smislu monopolizuje pojam antifašizam na taj način što se četnički, ali i partizanski pokret proglašavaju za *ekskluzivno srpske antifašističke pokrete*, uz davanje prednosti četničkom pokretu.

Međutim, unutar svake od ovih orijentacija kristalisala se još jedna, recentnija podela: za i protiv evropskih integracija Srbije. I u tom pogledu, pored ostalih aspekata, navedene orijentacije imaju i savremen ideološki smisao i političku funkciju. Naime, budući da je antifašizam deo međunarodnog ideološkog konteksta i da se o antifašizmu govori s obzirom na taj kontekst, njegova savremena upotreba je uglavnom u dinamičkom odnosu prema pitanju položaja Srbije u međunarodnim okvirima i prema pitanju integracija Srbije u EU. Kada je reč o pristalicama ideje o dva srpska antifašistička pokreta, ne postoji saglasnost u pogledu toga u kakvom je odnosu to navodno ekskluzivno srpsko antifašističko nasleđe prema evropskom antifašizmu. Za zagovornike evropskih integracija Srbije srpski antifašizam uopšte, ali pre svega onaj četnički, ulaznica je za EU, i time se oni uklapaju u opštu evropsku paradigmu. Zanimljiviji je, međutim, slučaj protivnika evrointegracija, grupisanih na krajnjoj desnici: za njih je srpski antifašizam upravo ona vrednost koja odvaja Srbiju od centara savremenog fašizma u Briselu.¹⁴ Savremena desni-

---

¹⁴ Boško Obradović, „Evropski fašizam i srpski antifašizam“, 1. 7. 2010, <http://www.standard.rs/evropski-fasizam-i-srpski-antifasizam.html>, posl. pristup. 28. 11. 2012. Tekstovi objavljeni na sajtu pokreta Dveri relativno često sadrže insinacije ili neposredno poistovećuju EU sa fašističkom ideologijom. Vidi npr: Nikola Marinković, „Dan Evrope ili pobjede nad fašizmom“, <http://www.dverisrpske.com/sr-CS/dverjani/nikola-marinkovic/dan-evrope-ili-pobede-nad-fasizmom.php>, posl. pristup 20. 11. 2012.

ca u Srbiji fašističkom proglašava politiku EU, a savremenim sledbenicima fašizma proglašava one pojedince i organizacije koji se opredeljuju za put evropskih integracija. Iako savremena antievropska desnica ne kaže ko su kolaboracionisti sa fašizmom u Drugom svetskom ratu, podrazumevajući, čini se, da njih i nema, savremene „kolaboracioniste“ lako pronalazi: to su svi zagovornici internacionalizma (u jeziku antievropske desnice – evrounijate), a za sledbenike fašizma proglašeni su čak i LGBT aktivisti. Tako su se savremeni promoteri nacionalne i verske neravnopravnosti, ekstremni nacionalisti, agresivni homofobi, pravoslavni fundamentalisti proglasili za „prave antifašiste“. O ovoj grupi biće reči u nastavku teksta.

„Antifašizam“ krajnje desnice

U ovom delu rada biće analizirani stavovi o fašizmu i antifašizmu jedne od grupacija krajnje desnice u Srbiji – organizacije *Dveri*. Ova organizacija je zanimljiva, između ostalog, i zbog toga što je prešla „razvojni put“ od neposrednih nastavljača ideologije srpskih kolaboracionista iz Drugog svetskog rata do samoproklamovanih antifašista, uz upadljivo ćutanje o svojim ideološkim uzorima i počecima.¹⁵ Pojedini istaknuti predstavnici ove organizacije osporili su pojam fašizma koji se upotrebljava u nauci (ili bar jednom njenom delu, prema Griffinovoj „minimalnoj definiciji“) uporno insistirajući na odavno napuštenom pristupu koji taj pojam svodi gotovo isključivo na istorijsku pojavu vezanu za Musolinijevu Italiju. Prema uverenju pojedinih predstavnika srpske desnice pomenuto proširivanje značenja fašizma, prisutno već od dvadesetih godina 20. veka, nema nipošto akademski ili analitički karakter, već je samo doprinelo da taj pojam postane „*univerzalna ideološka poštapalica i etiketa...*“ Prema tom uverenju, „ne samo da se u ovoj revizionističkoj medijskoj historiografiji zaboravilo ko su bili prvi i pravi fašisti i njihove preteče, podržavaoci i sluge već se otišlo i dalje: sopstveno omraženo i zločinačko lice počelo se poturati i nametati drugome. Samo tako je kroz jedan antiistorijski, nehumani i necivilizacijski medijski eksperiment *srpski narod od uloge fašističke žrtve mogao dospeti u poziciju paklene optužbe za neofašizam*“ (podv. S. M.).¹⁶

Ova debata oko termina zapravo treba da zamagli suštinu, naime da je ideologija savremene srpske desnice izrazito diskriminatorna prema različitim oblicima inače legitimnog delovanja i ponašanja ljudi u društvenom kontekstu (ateizam, kosmopolitizam, homoseksualnost, suprotstavljanje rigidnom modelu nacionalnog

15 O tome vidi: Srđan Milošević, „O jednoj desnoj reviziji pogleda na antifašističku borbu u Srbiji“, u: Husnija Kamberović (ur.), *60 godina od završetka Drugog svjetskog rata – Kako se sjećati 1945?*, Institut za istoriju, Sarajevo, 2006, str. 37-54.

16 Boško Obradović, „Evropski fašizam i srpski antifašizam“, 1. 7. 2010, <http://www.standard.rs/evropski-fasizam-i-srpski-antifasizam.html>, posl. pristup. 28. 11. 2012.

identiteta itd.), da je zaokupljena idejama „obnove“ nacije, da je u biti protiv demokratije (iako to sada nije u prvom planu delovanja), da je uverena u postojanje zavera protiv srpskog naroda, u strahu od navodne ugroženosti nacije, da je prožeta religijskim misticizmom¹⁷ itd. U svemu tome savremena srpska desnica se u svetu ideja i načina razmišljanja sasvim približila nekadašnjem fašističkom narativu i u tom smislu ona je sa istorijskim fašizmima (od italijanskog, preko nemačkog, do autentičnog srpskog fašizma) u različitim aspektima uporediva, razume se – uz značajne razlike, koje se pre svega ogledaju u ublažavanju, a ne suštinskoj kritici i odbacivanju politike diskriminacije koja se vrši u ime jednog rigidnog modela nacionalnog identiteta. Osim toga, svoje pravo lice desnica pokazuje i u shvatanju nacije kao homogene celine, što se otkriva u stavu da su Srbi bili samo žrtve fašizma, bez pominjanja onih predstavnika srpskog naroda koji su u toj ideologiji i njenim praksama participirali, kao i u besmislenom stavu da su *Srbi* proglašeni za neofašiste, što je takođe totalizujuća paradigma, koja nema nikakvog utemeljenja, budući da, osim pojedinih fašista iz redova drugih naroda, niko ne proglašava čitav narod (neo)fašističkim.

Najzanimljivije u ideološkom narativu desničarskih grupa u Srbiji je to što neke od njih sebe vide kao antifašiste i nastavljače *srpskih* antifašističkih tradicija. Takav je primer organizacije *Dveri*. Uz „priznavanje“ antifašističke tradicije Rusima, Poljacima, Srbima i Grcima (jedino njima u celoj Evropi), posebno se insistira na postojanju dva *ekskluzivno srpska antifašistička pokreta* – četničkog i partizanskog. Ta dva pokreta potrebno je na neki način *pomiriti* u nacionalnom ključu, u *srpstvu*.

Kada se danas govori o pomirenju, posredi je zapravo varijacija jedne relativno stare ideje potekle od Stanislava Krakova, jednog od poznatijih predstavnika srpske intelektualne desnice u emigraciji, koju je on zastupao u biografiji generala Milana Nedić, objavljenoj u Minhenu 1963. godine.¹⁸ Međutim, drugi izvor ove ideje, iako donekle posredan, verovatno je još važniji. Naime, budući pod snažnim ideološkim uplivom iz Rusije, koja danas nastoji da na nacionalističkoj ideološkoj platformi pomiri svoju prošlost i svoju sadašnjost, što uključuje i javno veličanje sovjetske borbe protiv fašizma, *Dveri* se ideološki profilišu kao organizacija koja navodno ima antifašističku ideološku platformu, koja se pre svega svodi na to da je srpski narod bio žrtva fašizma i da samim tim među pripadnicima srpskog naroda valjda nije ni bilo fašista. Ako ih je bilo, njih predstavnici ove organizacije ne pominju.

---

17 Fašizam u osnovi nije klerikaln, ali je u svojim različitim varijacijama mogao da sadrži komponentu religioznog misticizma, ne nužno crkvenog, što je naročito karakteristično za nacije kojima je verski identitet postao deo nacionalnog identiteta. Odnos religije (u raznim formama) i fašizma je komplikovan i ne može biti deo ove analize, ali treba podvući da verski sadržaji nisu nužno strani fašizmu.

18 O tome vidi: Stanislav Krakov, General Milan Nedić, knj. 1, „Nikola Pašić“, Beograd, 2006, str. 5-9.

Ostvarujući tako ideološki san svih nacionalista o „nacionalnom pomirenju“, predstavnici ove desničarske organizacije zapravo su „pomirili“ dva pokreta koje oni vide kao ekskluzivno srpske, što je pogrešno, naročito u slučaju partizanskog pokreta. Međutim, zbog izrazitog antikomunizma, *Dveri* nastoje da partizanski pokret odvoje od njegovog lidera Josipa Broza Tita, pa se u gotovo programskom tekstu (kada je reč o odnosu prema Drugom svetskom ratu) čiji je autor jedan od vođa pokreta posebno insistira na tome da je Josip Broz Tito u partizanskom pokretu bio „*najsumnivija karika pošto je predstavljao ličnost obaveštajno povezanu sa nacističkim službama i pre nego što je Drugi svetski rat počeo*“.¹⁹

Vrhunac cinizma, iako zapravo zakonomerna posledica ovako pervertovanog pojmovnog i vrednosnog sistema, jeste i komentar jednog autora na sajtu pokreta *Dveri*, koji je povodom nekih antifašističkih manifestacija zaključio da su potrebni „*primeri pravog antifašizma, prvenstveno protiv rehabilitacije kolaboratora koji se sad izdižu u heroje nacionalnih manjina*“,²⁰ što je bila aluzija na postavljanje table Aćif Efendiji u Novom Pazaru. Drugim rečima, na sajtu na kojem se ni jednom rečju ne pominje srpska kolaboracija sa fašizmom, i u okviru organizacije koja je svojevremeno bila najglasnija u javnoj rehabilitaciji srpskih kolaboracionista, zahteva se borba protiv rehabilitacije „kolaboratora“ samo onda kada je reč o nekom iz redova nacionalnih manjina, pri čemu se sa očiglednim nipodaštavanjem Bošnjaci nazivaju „novom“ nacionalnom manjinom. Razume se, rehabilitacija kolaboracionista iz bilo koje etničke grupe zaslužuje svaku osudu, ali kada ta osuda dolazi od pripadnika jedne organizacije sa krajnje desnice, sve postaje i logički i moralno neprihvatljivo.

Sve do sada navedeno ukazuje na to da je antifašizam u Srbiji na različite načine obesmišljen, iako su vrednosti koje on simbolizuje srpskom društvu danas potrebne gotovo podjednako kao tridesetih ili četrdesetih godina 20. veka. Te vrednosti su jedina garancija stabilnosti višenacionalnih, multikonfesionalnih, multikulturalnih zajednica, i uopšte – one su garancija individualnih i kolektivnih sloboda i prava građana, koji mogu biti ostvareni samo u uslovima ravnopravnosti. Ništa od toga nije u agendi novih srpskih „antifašista“, bez obzira na to kojoj nijansi falsifikovanog srpskog antifašizma pripadali.

19 Vladan Glišić, „Mitovi antifašizma“, 7. 2. 2010, <http://www.dverisrpske.com/sr-CS/dverjani/vladan-glic/tekstovi/mitovi-antifasizma.php>, posl. pristup. 20. 11. 2012. Inače, osim kao ilustraciju za nastojanje da se ličnost vođe partizanskog pokreta Josipa Broza Tita nasiljem nad istorijom odvoji od suštine tog pokreta, ovakvi navodi ne zaslužuju bilo kakav komentar.

20 Nikola Marinković, „Dan borbe protiv fašizma“, 9. 11. 2010, <http://www.dverisrpske.com/sr-CS/dverjani/nikola-marinkovic/dan-borbe-protiv-fasizma.php>, posl. pristup 20. 11. 2012.

Zaključak

Pojam fašizam postao je sinonim za različite varijacije krajnjih desničarskih pokreta i političkih organizacija. Takva upotreba, prema „minimalnoj definiciji“ fašizma prisutna je i u akademskoj sferi. Uporno ograđivanje pojedinih organizacija u Srbiji čije delovanje je uporedivo sa fašističkim (u smislu koji taj pojam ima prema „minimalnoj definiciji“) od takve kvalifikacije ništa ne menja u samoj suštini. Bez obzira na to da li se te desničarske organizacije označavaju jednim zajedničkim imenom (neofašističke) ili pak frazom „krajnja desnica“, one ostaju u istom ideološkom krugu i reč je pre svega o tome. Upotreba pojma nije ništa više od pitanja podele i klasifikacije, dok bliskost savremene krajnje desnice sa istorijskom krajnjom desnicom, ma kako je imenovali, neće biti ništa manja. U tom smislu upotreba pojma fašizam (ili preciznije – neofašizam) kao oznake za savremene desničarske pokrete ima smisla utoliko što jasno ukazuje na njihove istorijske prethodnike i na strukturu ideologije i način mišljenja, iako ne nužno i na identične političke prakse ili sadržaj.

Slično je i sa pojmom antifašizam: s vremenom, on je počeo da označava sve one oblike borbe protiv političkih ideja koje počivaju na diskriminaciji i na njima zasnovanih praksi u ime navodne čistote nacije i/ili rase. Nasuprot tome, savremena desnica, samoproklamovana u antifašističku snagu, upravo afirmiše razne oblike diskriminacije u ime navodne obnove nacije. Kada se to ima u vidu, pozivanje savremene krajnje desnice u Srbiji na antifašizam u svakom pogledu je apsurdno.

Naravno, treba reći da je doprinos srpskog naroda antifašističkoj borbi u Jugoslaviji bio veoma značajan, a prema nekim ocenama i presudan. Međutim, svodjenje antifašističke borbe u Jugoslaviji isključivo na srpski činilac, uz do karikature iskrivljen smisao antifašizma, predstavlja samo još jednu manifestaciju srpskog neofašizma.

Kada se, makar samo mehanički, skupe svi rezultati raznih desničarskih ideoloških narativa koji obesmišljavaju antifašizam u Srbiji, nemoguće je izbeći, ne samo konfuziju već i potpunu relativizaciju i izvitoperenost značenja i vrednosnih asocijacija u vezi s tim pojmom, kojem se pripisuje toliko različitih značenja i konotacija da na kraju on niti šta znači niti simbolički bilo šta predstavlja. Njegova nacionalizacija, koja je u potpunom neskladu sa onim što je antifašizam na prostoru Jugoslavije bio, predstavlja jedan od najsmelijih i najapsurdnijih pokušaja istorijskog revizionizma.

CIP - Каталогизacija у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

355.426(460)"1936/1939"(082)

94(460)"1936/1939"(082)

94(497.1)"1939/1945"(082)

93/94:001.98(497.1)"1939/1945"(082)

PREISPITIVANJE prošlosti i istorijski revizionizam :
(zlo)upotrebe istorije Španskog građanskog rata i Drugog
svetskog rata na prostoru Jugoslavije / priredio Milo
Petrović ; [ilustracije Đorđe Andrejević Kun]. - Beograd :
Udruženje "Španski borci 1936-1939" : Fakultet političkih
nauka, 2014 (Beograd : Standard 2). - 337 str. : ilustr.
; 22 cm

Tiraž 500. - Str. 3-14: Vreme revizionizma / Milo
Petrović. - Str. 15-24: Oružana borba protiv frankističke
diktature: pluralna kultura ili kultura jedne partije /
Francisko Martines Lopes "El Kiko". - Biografije: str.
323-326. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.
- Resumenes. - Registar.
-- Guerrillero contra Franco [Elektronski
izvor] : testimonio de Francisco Martínez
López "El Quico". Deo 1,2 / [por Odette
Martínez Maler, Herta Alvarez, Mercedes
Yusta Rodrigo]. - 1 elektronski optički
disk (DVD) ; 12 cm

ISBN 978-86-917675-0-1

a) Шпански грађански рат 1936-1939 -
Ревизионизам - Зборници b) Други светски рат
1939-1945 - Ревизионизам - Југославија - Зборници
COBISS.SR-ID 206487308